

ІДЕЇ АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ВИНЯТКОВОСТІ В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ДЖОНА ФІСКЕ ТА ДЖОСАЙЯ СТРОНГА

У статті висвітлено головні риси та особливості трактування ідеї англосаксонської винятковості в історичних дослідженнях Джона Фіске та Джосайя Стронга. При аналізі їх творів особливу увагу приділено питанням походження англосаксонської переваги, “винятковості американської нації”, призначенню США поширювати істинне християнство, морально-етичним засадам американської зовнішньої політики.

Ключові слова: історіографія, англосаксонська винятковість, Джон Фіске, Джосайя Стронг, християнство, експансія, США.

Актуальність вивчення витоків теорії англосаксонської винятковості зумовлена широким впливом її на формування історичних шкіл США на зламі XIX–XX ст. Ця теорія й дотепер залишається предметом наукових дискусій істориків. Існують колективні та авторські монографії, присвячені вивченню американської історіографії кінця XIX–початку XX ст. загалом та окремими аспектами англосаксонської історичної концепції, зокрема [2; 5; 17; 19]. Історики англосаксонської школи користувалися значною популярністю і плідно працювали саме на зламі XIX–XX ст., що, не в останню чергу, було пов'язано із новими досягненнями природничих та гуманітарних наук, дослідженнями Ч. Дарвіна щодо розвитку життя на Землі, Г. Спенсера щодо соціальної еволюції. Друга половина XX ст. характеризується меншим інтересом істориків до ідеї англосаксонського супрематизму, що теж пояснюється подальшим розвитком знань про людину, її біологічні та генетичні особливості, а також загальними тенденціями до вирішення расових проблем у США.

Серед історіографічних досліджень слід назвати монографію відомого американського історика Річарда Хофстедтера “Соціалдарвінізм у американській думці”, вперше опубліковану 1944 р. і неодноразово перевидану в наступні роки [18], а також окремі монографії та статті, присвячені різноманітним аспектам творчого доробку та ідейних переконань істориків англосаксонської школи [3; 21].

Питльована Лілія Юріївна, кандидат історичних наук, викладач кафедри світової історії нового та новітнього часу, Український католицький університет, м. Львів.

© Питльована Л.Ю., 2011

Об'єктом дослідження цієї статті є концепція англосаксонської винятковості у наукових дослідженнях Джона Фіске та Джосайя Стронга, а предметом – бачення ними причин, основних аспектів переваги “тевтонських” народів у політичному, культурному та духовному відношеннях, а також практичні політичні наслідки цього для Сполучених Штатів Америки.

Метою дослідження є вивчення витоків формування ідейної концепції англосаксонської винятковості та основних положень цієї теорії, які вплинули на історіографічну традицію США.

Джон Фіске та Джосайя Стронг належать до тих істориків та ідеологів США, які поза іншими ідеями взяли на озброєння германістську концепцію англосаксонської переваги, адаптувавши її до американських умов. У істориків “англосаксонської школи” ця ідея, зазвичай, поєднується з такими поняттями, як “самоочевидне призначення” (“Manifest Destiny”), “американська виключність”, “право” та “обов'язок” Сполучених Штатів поширювати світом демократичні політичні інституції та засади побудови суспільства. Методологічно Фіске більш схильний до політичної та воєнної історії, тоді як Стронг значну увагу приділяє історії соціальної, релігійної, культурної.

Джон Фіске (1842–1901), походженням із заможної кальвіністської родини з Коннектикуту, був обдарованою в усіх царинах людиною. Він знав сімнадцять європейських і азійських мов, був добре обізнаний з останніми дослідженнями та відкриттями у галузі природничих наук і мав ґрунтовні зацікавлення у порівняльному мовознавстві. Випускник Гарвардського університету, він присвятив своє життя викладацькій роботі, читаючи там лекції і проводячи семінари з філософії та історії. Будучи особисто знайомим з Г. Спенсером, Д. Фіске був палким прихильником його теорії, що не могло не відобразитися на його поглядах щодо історії та політики США.

Користуючись словами Р. Хофстедтера, праці Джона Фіске є одним із перших синтезів еволюціонізму, експансіонізму та англосаксонського міфу, демонструючи наскільки тонкою може бути межа між спенсерівським ідеальним пацифізмом і озброєним імперіалізмом, що йде за ним слідом [18, 176].

Фіске широко оперує у своїх роботах термінологією, запровадженою в світову гуманітарну науку Г. Спенсером, який був одним із засновників еволюціонізму та “органічної соціології”. Йдеться про такі поняття, як “еволюція”, “адаптація”, “мілітаризм”, “індустріалізм”, “паціфізм”, які як Спенсер, так і Фіске, використовують для пояснення законів розвитку суспільства: організація і контроль власних процесів адаптації суспільства веде до створення мілітаристських режимів, а вільний і поступовий процес адаптації забезпечує побудову індустріально розвинутої держави.

Поширення Д. Фіске у своїх лекціях і статтях ідей соціалдарвінізму у Новій Англії, що завжди була оплотом пуританського догматизму, спочатку сприймалося в академічних колах вкрай негативно, йому закидали навіть пропагування атеїзму. Однак вже у “Нарисах космічної філософії” Фіске тлумачить позитивістський еволюціонізм Спенсера у дусі традиційної протестантської теології [16]. У численних есе, написаних впродовж 70-80-х років XIX ст. [11; 12; 13; 14], він твердить, що еволюція як природи, так і суспільства підпорядкована певній меті і скеровується вищою божественною силою. Слід сказати, що творчий доробок Д. Фіске цього періоду належить переважно до філософської науки. Його подальше звернення до історії було зумовлене бажанням знайти у суспільному розвитку додаткове підтвердження законів еволюції. Безумовно, найважливішим з усіх написаних Фіске впродовж наступних 10 років історичних досліджень є “Політичні ідеї Америки з точки зору всесвітньої історії” (1885) [8], яке фактично є збіркою його лекцій, виголошених у Гарварді та у Лондонському королівському інституті.

Теорія еволюції лягла в основу всіх історичних праць Д. Фіске, він наполягає на тому, що як неможливо вивчити історію людства без генеалогії – “Без генеалогії вивчення історії є цілком мертвим” [15, 26], так при дослідженні історії держави, її політичних інституцій, конституції ключовою категорією має бути “раса”. Саме расові, а не індивідуальні особливості мають переважне значення при аналізі розвитку держави. Вчений наголошує, що якою б досконалою не була конституція, держава не матиме перспектив, якщо людський “матеріал” буде нікчемним: “Родовід коней, собак

і декоративних голубів має свою цінність у вимірах твердої готівки. Набагато важливішим для дослідника суспільних відносин є походження людей” [15, 26].

Фіске щиро вірить у вищість “арійської” раси, а також приймає “тевтонську” теорію демократії. Ця доктрина виправдовувала й освячувала будь-які завоювання, здійснені англосаксонцями. Британська перемога над французами у галузі колоніальних змагань у ХУІІІ ст. трактується Джоном Фіске як перемога індустріалізму над мілітаризацією. Перемога США над Іспанією і захоплення Філіппін інтерпретується як пік протистояння між іспанською колонізацією і британськими методами експансії [8, XV, XXXII–XXXV; 10, 222].

У дусі англосаксонської теорії він пов’язує походження американських політичних інституцій з політичною організацією стародавніх германських племен. Історію “арійських народів” Д. Фіске розглядає як розвиток принципів федералізму і місцевого самоврядування, вимірюючи успіхи або невдачі націй тим, наскільки повно ці засади були втілені у їхніх політичних системах. Це одна із наскрізних думок “Американських політичних ідей”.

Першими, на думку Фіске, вдало скомбінували зазначені засади організації влади стародавні греки, які, втім, врешті занепастили цю систему надмірною самостійністю міст-полісів, яка виснажувала федерацію і вела до анархії. На противагу грекам, стародавні римляни підірвали ідею поєднання федерації і самоврядування жорсткою централізацією та управлінським деспотизмом. Лише германським племенам вдалося узгодити головні проблеми усіх існуючих доти цивілізацій, об’єднавши у союз велику спільноту людей на найбільш оптимальних умовах [8, 56–68].

При читанні “Американських політичних ідей” можна чітко простежити кореляцію, яку робить автор між соціальними факторами та політичними процесами. Слабкість відцентрових тенденцій і політичну стабільність у германській державі він пояснює повільним розвитком міст загалом. Але найголовніша причина – розвиток політичних здібностей, притаманних германцям як расі. Вони були здатні виробити кращі політичні принципи, бо ніколи не змішувалися з “неарійськими” народами. До прикладу, слов’яни, яких історик також відносить до арійців, на його

думку, скотилися до деспотичного способу правління через те, що допускали змішані шлюби і не змогли втримати расової чистоти [8, 33–37, 99].

Англосаксонці, за Фіске, успадкували, “тевтонську” політичну спадщину Англії, а переселенці-пуритани завезли її на терени Америки. Американці стали гідними наступниками досягнень англосаксонців у галузі побудови політичних інституцій. У жилах американців тече чимало європейської крові, і їхні політичні звичаї й уподобання були цілковито сформованими ще у попередні часи.

У контексті цих тверджень, Д. Фіске також намічає певну зовнішньополітичну перспективу Сполученим Штатам: “Робота, розпочата англійською расою, приречена тривати, допоки кожен шматочок земної поверхні, на якому ще досі нема старої цивілізації, не стане англійським у своїй мові, у своїх політичних звичаях і традиціях, і у тамтешніх народах не домінуватиме її (раси – *авт.*) кров” [8, 135]. Поширення раси обома півкулями Землі неможливе без утвердження переваги на морях і торговельного домінування, як це колись знадобилося Англії, яка простягнула руки через Атлантику до узбережжя Вірджинії і Массачусетса [8, 135]]. Тут можемо побачити аналогічність ідей із тими, які тоді висувалися не лише академічними колами, а й практичними політиками. Найпоказовіший приклад – сенатор від штату Індіана у 1899–1911 рр. Альберт Беверідж. У своїй знаменитій промові він виголошував: “Чи повинен американський народ продовжувати свій марш у напрямку комерційної переваги у світі..? І чи... повинні ми займати нові ринки для того, щоб зростало наше фермерство, виробництво наших фабрик, обсяги продажу наших торговців..? ... Ми не можемо відступитися від будь-якої землі, де Провидіння розгорнуло наш прапор; це нам оберігати ті землі для свободи і цивілізації” [4].

Важливим фактором у поширенні політичних та економічних ідей Джон Фіске вважає мовний. Американський бізнес, на думку Фіске, настільки поширився світом, що кожному комерсанту раніше чи пізніше доведеться оволодіти англійською. Мова Шекспіра, безперечно, незабаром стане мовою людства [8, 136].

В “Американських політичних ідеях” рельєфно виокремлюється розділ “Manifest Destiny”, присвячений трактуванню

теорії “самоочевидного призначення” Сполучених Штатів Америки. Вжита вперше журналістом Джоном Л. О’Салліваном 1844 р. фраза “Manifest Destiny”, яка мала переконати всіх у тому, що США мають Боже благословення поширювати свої демократичні політичні цінності поза власними межами, згодом стає стандартним історичним терміном, часто вживаним для означення американської територіальної експансії. У контексті XIX ст. “самоочевидне призначення” передбачало освоєння обширних західних земель від Атлантики до тихоокеанського узбережжя. Надзвичайна активізація зовнішньополітичних прагнень розпочалася після американо-іспанської війни, результати якої істотно розширили американські заморські володіння. А з початку XX ст., особливо після проголошення т. зв. “Висновків до доктрини Монро” президента Т. Рузвельта [23], термін “Manifest Destiny” почав використовуватися політиками для окреслення місії Сполучених Штатів Америки захищати і заохочувати демократію в усьому світі, сприяти створенню морально-етичних відносин у світовому співтоваристві, навіть якщо при цьому доведеться взяти на себе роль “світового поліцейського”. Хоча стаття О’Саллівана була написана з приводу проблеми анексії Сполученими Штатами Техасу, але вже й тоді вона була забарвлена у “расові тони” [1, 114, 119; 20].

Розділ “Manifest Destiny” у роботі Фіске був написаний на основі його ж лекції. За ним, “самоочевидність долі” американської раси власне і полягає у місії поширювати світом визначну і досконалу за своїми характеристиками «арійську» політичну систему. Це у подальшому має забезпечити цілковиту відмову від збройного вирішення міжнародних проблем і встановлення миру у світі. Історик також акцентує увагу на людському потенціалі США, а також Великої Британії, вказуючи, що в силу природного приросту, він здатен буде забезпечити розвиток цивілізації на усіх континентах, у тому числі і в Африці [8, 132–133]. Така перспектива знову ж таки обумовлюється суто практичними економічними кроками. Якщо Сполучені Штати, вказує Фіске, відмовляться від своїх ганебних торгових тарифів і свої комерційні відносини з рештою світу будуватимуть у площині вільної конкуренції, то й держави Європи виявляться більше неспроможними вдаватися до

зброї задля відстоювання своїх інтересів і визнають переваги миру і федералізму. Так людство, зрештою, залишить стадію варварства і досягне розуміння справжнього християнства [8, 140–144].

Ідеї політичного супрематизму тевтонських народів чітко викладені також у праці “Походження Нової Англії”, в якій Д. Фіске змальовує перших пуританських переселенців як хранителів суспільних та державних принципів у їх первісній чистоті. Їхнє життя на новому континенті він зображує в доволі ідеалістичних тонах, що було характерно для тогочасних істориків, які досліджували ранній період американської історії. Фіске наполягає на тому, що Нова Англія вдосконалила британську політичну модель і покликана з часом поширити її серед інших націй та народів [9, 140–198].

Джосайя Стронг (1847–1916) – один із найвідоміших мислителів та інтелектуалів США кінця XIX – початку XX ст. Відомий насамперед як протестантський проповідник, впливовий релігійний діяч. На початку своєї кар’єри служив пастором конгрегаціоналістської церкви у Вайомінгу, капеланом у коледжі. Після публікації своєї першої книги “Наша країна: її можливе майбутнє і сучасна криза” (1885) [27], Дж. Стронг захищає докторат з богослов’я і стає секретарем впливової релігійної організації Американський Євангелістський Союз [7]. Його книга свого часу стала справжнім бестселером, неодноразово перевидавалася великими тиражами. У ній ми бачимо не лише Стронга – проповідника християнства та протестантських моральних цінностей. Книга – яскравий зразок історико-пропагандистської літератури, причому розрахованої як на масового читача, так і на академічні кола. Іншою важливою працею Дж. Стронга, в якій він підсумовує свої міркування щодо місії Сполучених Штатів, є “Нова ера або прийдешне царство” [26].

У творах Дж. Стронга мотиви зовнішньополітичної експансії США показані більш рельєфно, ніж у Фіске. Задоволений матеріальним потенціалом американського суспільства, Стронг висловлює певні побоювання щодо його духовних переконань. Коріння зла він бачить у іммігрантах, католиках, мормонах, салунах, алкоголі, тютюні, великих містах, соціалістах, накопиченні великих капіталів у руках небагатих людей. Все це становить смертельну загрозу для існування Сполучених Штатів Америки як демократичної

республіки. Однак майбутнє все ж таки належатиме всезагальному прогресу, матеріальному і моральному. І основу для оптимізму Стронґ вбачає в англосаксонській расі. Так само, як і Фіске, він висуває економічне обґрунтування американського імперіалізму і наполягає на тому, що саме США, а не Англія, з огляду на розмір їхньої території і швидкий приріст населення, стануть осередком англосаксонського царства, яке запанує у світі і принесе людству демократичні права та свободи і справжнє християнство. Стронґ обґрунтовує свої тези, відсилаючи читача до самого Дарвіна, який пише у “Походженні людини і статевому відборі”, що нема жодного сумніву в істинності побутуючої думки про те, що вражаючий прогрес Сполучених Штатів, як і характер американського народу, є результатом природного відбору. Обидва вчених стверджують, що найбільш енергійні, непосидючі і мужні люди з Європи впродовж десяти або дванадцяти поколінь перебиралися у цю величезну країну і процвітали тут. Всі події, що ставалися як наслідки розвитку грецької і римської освіти і культури, мають сенс і цінність лише як такі, що сприяли великому потоку англосаксонської еміграції на Захід [6, 161; 27, 218–219].

В “Експансії у нових світових умовах” Дж. Стронґ висловлює ідею про те, що лише у випадку, якщо Сполучені Штати скористаються новими нагодами розширити свої впливи, вони виконають і своє найвище призначення – евангелізацію світу, і, з іншого боку, забезпечать можливість реалізації широкого асортименту товарів різних галузей американської промисловості. Таким чином, Стронґ пропагує експансію не тільки духовних та політичних цінностей, а й економічних [25, 247–301].

Англосаксонська раса приречена на перемогу у фінальному етапі змагань між расами. Її впливи поширюватимуться Мексикою, Центральною та Південною Америкою, Африкою, морями й океанами. Стронґ і тут користується теорією Ч. Дарвіна і стверджують, що тріумф американської раси буде результатом природного відбору [26, 79–80].

На думку Стронґа, людство повинно прагнути лише двох справжніх цілей: чистого, справжнього християнства і громадянських свобод. Англосаксонська раса, поза сумнівом, зробила найбільший внесок у матеріальне та духовне зростання людства, і покликана бути такою і надалі [27, 208].

Наводячи дані про вражаюче чисельне зростання англосаксонців впродовж кількох останніх століть і роблячи прогноз на майбутнє, дослідник передбачає і зростання територіальних впливів Сполучених Штатів. Якщо зростання Великої Британії за останнє століття здійснювалося за рахунок заморської експансії, то розширення території США у XIX ст. йшло шляхом освоєння континентальних ресурсів, але обидва ці процеси Стронґ називає безпрецедентними в історії [27, 210].

Проповідник наводить для підтвердження своїх думок слова, вибиті на Національному монументі батькам-засновникам у Плімуті: “Східні нації тонуть, їх славі настав кінець, імперія там зростає, де сонце у море сідає” [27, 215]. Причому запоруку майбутнього успіху англосаксонців він вбачає не у дотриманні расової чистоти, а у початковій змішаності. Зауважуючи, що і стародавні єгиптяни, і греки, і римляни не були монолітними етносами, він вважає, що сучасні нації мусять оновлювати свій творчий потенціал за рахунок свіжих елементів, головне, щоб зберігалися основоположні риси раси загалом. Така раса приречена на нову, вищу, долю і призначення [27, 220].

Дж. Стронґ ретельно аналізує всі небезпеки і виклики, які постали перед англосаксонською расою в США, зокрема масова імміграція (представники якої часто є католиками; яка поглиблює соціальні проблеми), урбанізація (веде до зростання міських нетрів, криміналізації), католицизм (романізм) (що є чужим американській нації), надмірний матеріалізм, розкіш, концентрація багатства у руках кількох відсотків населення, непомірне зубожіння більшості, поширення соціалістичних ідей (особливо у великих містах), які загалом суперечать християнській релігії [26, 130].

Він особливо загострює увагу на загрозах, пов’язаних з широким напливом нових поселенців. Її слід зупинити, доки вона не досягла свого піку, лише тоді можна буде зберегти видатні якості того етнічного сплаву англосаксонців, який склався у Новому Світі. Стронґ посилається на авторитет Г. Спенсера, наводячи його слова про те, що змішування споріднених гілок арійської раси, породить в результаті новий тип людини, більш витривалої, більш пристосованої, здатної адаптуватися до нових соціальних умов. Через які труднощі та страждання не мали б пройти ці люди, саме

вони стануть фундаментом нової цивілізації, величнішої за яку людство досі не знало [27, 220].

Пояснюючи видатні особливості американської нації, Дж. Стронг схильний і до визнання географічної детермінанти зародження і розвитку цивілізації. Наявність на нових землях багатих нерозвіданих ресурсів, обширних земельних територій і кліматичні умови слугували для американців постійно діючими стимулами [27, 221]. Відмінною (навіть від британської) особливістю американської політичної системи є ширше застосування громадянських свобод. Ті характеристики англосаксонської раси, які роблять її виключною за своїм значенням та впливами, у межах американського народу, на думку проповідника, є ще більш вираженими. Однією з таких рис він вважає вміння “робити гроші”, здатність успішно займатися комерцією, а, отже, і збільшувати обсяги американської торгівлі у світі. Наразі британці є найбагатшою нацією в Європі, однак американці вже наздогнали їх у змаганнях за багатством, хоча лише розпочали розвивати і використовувати свої внутрішні ресурси.

Іншою видатною вродженою здібністю англо-американців є геній колонізації. Їх унікальна енергія, нестримна наполегливість, індивідуальна незалежність роблять їх піонерами в освоєнні нових земель. Ця тенденція проявилася у прагненні приїхати в Америку, і її успадкували покоління американців, освоюючи безкраї території “Дикого Заходу”. Типовий американець, навіть опинившись перед дверима раю, буде сумніватися, йти йому туди чи ні, якщо не буде впевнений, що там буде перспектива рухатися на Захід [27, 221].

Не менш стимулюючими, ніж природно-географічні чинники для формування характеру і здібностей американців були соціальні інституції. В Європі з її чіткою соціальною структурою, фіксованою становою сходиною, будь-які зміни могли ставатися лише шляхом великих суспільних потрясінь. Американське ж суспільство, на думку Стронга, схоже на морські води – мобільні і динамічні, ті, хто сьогодні на дні, завтра можуть опинитися на гребені хвилі. Багатство, становище і впливи є нагородою за невтомну енергію. І кожен фермер, підмайстер, клерк, новоприбулий іммігрант без цента в кишені може кинути тут виклик обставинам і взяти участь у змаганні за кращу долю і майбутнє.

Таким чином, констатує Джосая Стронґ, у Сполучних Штатах поєдналися ряд сприятливих умов і обставин, які дали можливість розвинути і збагатити той комплекс талантів англосаксонської раси, що втілились у величезну творчу енергію американців [27, 222].

Але найважливішим, зауважує Стронґ, є не те, чим є американська нація зараз. А з огляду на її характеристики – її майбутнє призначення. Всевишній у своїх безкінечній мудрості і майстерності творить і випробовує англосаксонську расу для майбутнього світу. В історії людства завжди існували відносно незаселені землі, куди великі держави Стародавнього Сходу могли переселяти надлишок свого населення. Однак сьогодні хвилі міграції, які колись накривали землі в долині Євфрату, сягнули тихоокеанського узбережжя. А вільних земель практично не залишилося. Стронґ прогнозує, що незабаром США виявляться такими ж перенаселеними, як Європа та Азія, і тоді світ вступить у нову стадію свого існування, в якій розгорнуться фінальні змагання між расами. Тоді могутні відцентрові тенденції розкидають англосаксів планетою, несучи людству свободу, заможність, представницьку владу, християнство, тобто найвищу стадію розвитку цивілізації [27, 222].

Стронґ також наполягає на тому, що ще однією ідеєю, яка репрезентує англосаксонську расу, є чисте духовне християнство. Велика реформація XVI ст. не випадково розпочалася серед народів тевтонського походження. Вогонь свободи запалив у саксонських серцях полум'я, спрямоване проти абсолютизму Папи. Обрядова та моральна чистота пуританства повною мірою втілилася лише на теренах Англії та Сполучених Штатів Америки, оскільки на європейському континенті воно виродилося до простого формалізму. Тому саме англійці та американці повинні зреалізувати свій Manifest Destiny – подати про істинну християнізацію.

Саме релігію Стронґ вважає найвизначнішим націотворчим чинником. При чому особливості католицизму і протестантизму він проєктує і на специфіку політичних систем, створених їх сповідувачами, ідентифікуючи перший з авторитаризмом, а другий – з демократією, принципами народного суверенітету та розподілу влади. За ним, цілий ряд жахливих рис, які притаманні католикам, можуть бути поясненням і виправданням вступу США у війну з Іспанією 1898 р. [27, 45, 56, 62–91, 200–209, 214; 28, 203].

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що як Джон Фіске, так і Джосайя Стронґ, будучи представниками англосаксонської історичної школи останньої третини ХІХ ст., у своїх дослідженнях аргументують і обстоюють ідеї вищості британської та американської націй. Основними групами переваг у їхньому баченні є, висловлюючись сучасними термінами, генетичні особливості, спорідненість крові, що привносило у концепцію цих істориків відверті расистські елементи. Обидві нації є носіями найвидатнішої політичної ідеї – демократичного способу правління, федеративної форми влаштування держави, місцевого самоуправління, громадянських свобод, а також “незіпсованого”, чистого християнства у його пуританській формі. Ці історики схильні також до географічного детермінізму, що пов’язує їх з цілим рядом інших тогочасних американських дослідників, особливо з Ф. Дж. Тернером. Виділення визначних особливостей англосаксонської раси, втіленням найбільших чеснот якої є саме американська нація, логічно вело Фіске та Стронґа до бачення їх особливого призначення у майбутньому. Вони відверто пов’язують місію Сполучених Штатів Америки з Божим промыслом, американський народ ідентифікують як Богом обраний, покликаний поширювати світом справжні християнські цінності, а зовнішню політику США бачать як інструмент практичного втілення цих ідей.

1. *Сиротинская М.М.* Джон Луи О’Саллівен: парадоксы судьбы / М.М. Сиротинская // *Американистика: Актуальные подходы и современные исследования: межвуз. сб. науч. тр. Вып. 2: Памяти академика Н.Н. Болховитинова* / Под ред. Т.В. Алентьевой. – Курск: Курск. гос. ун-т, 2009. – С. 94-121.
2. *America in the World. The Historiography of American Foreign Relations since 1941* / Ed. by Hogan M.J. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 619 p.
3. *Berge W.H.* Voices for Imperialism: Josiah Strong and the Protestant Clergy / W.H. Berge // *Border States: Journal of the Kentucky-Tennessee American Studies Association*. – 1973. – No. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spider.georgetowncollege.edu/htallant/border/bs1/berge.htm>
4. *Beveridge A.* The March of the Flag. 16.09.1898/ A. Beveridge [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1898beveridge.html>.
5. *A Companion to 19th-Century America* / Ed. Barney W. (Blackwell Companions to American History). Malden, Mass.: Blackwell, 2001. – 414 p.
6. *Darwin C.* The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex. – New York: A. L. Burt Co. Publishers, 1874. – 797 p.

7. Encyclopedia of World Biography on Josiah Strong [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bookrags.com/biography/josiah-strong>.
8. *Fiske J.* American Political Ideas Viewed from the Standpoint of Universal History / J. Fiske. – Boston, New York: The Riverside Press Cambridge, 1911. – 196 p.
9. *Fiske J.* The Beginnings of New England or the Puritan Theocracy in its Relations to Civil and Religious Liberty / J. Fiske. – Boston, New York: Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge, 1899. – 296 p.
10. *Fiske J.* A Century of Science and Other Essays. – Boston, New York: Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge, 1899. – 477 p.
11. *Fiske J.* Darwinism and Other Essays. – Boston, New York: Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge, 1885. – 374 p.
12. *Fiske J.* The Destiny of Man Viewed in the Light of His Origin. – Boston, New York: Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge, 1890. – 121 p.
13. *Fiske J.* Excursions of an Evolutionist. – Boston, New York: Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge, 1892. – 379 p.
14. *Fiske J.* The Idea of God as Affected by Modern Knowledge. – Boston, New York: Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge, 1896. – 173 p.
15. *Fiske J.* Old Virginia and Her Neighbors: In 2 vol. Vol. II. – Boston, New York: Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge, 1897. – 421 p.
16. *Fiske J.* Outlines of Cosmic Philosophy Based on the Doctrine of Evolution, with Criticisms on the Positive Philosophy: In 2 vol. – Boston, New York: “Houghton Mifflin Co. The Riverside Press Cambridge”, 1890.
17. *Hartz L.* The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought since the Revolution. – New York: Harcourt-Brace, 1955. – 329 p.
18. *Hofstadter R.* Social Darwinism in American Thought, 1860–1915. – Boston: Beacon Press, 1955. – 248 p.
19. *Hogan M.J.* Paths to Power: the Historiography of American Foreign Relations to 1941. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2000. – 303p.
20. *O’Sullivan J.* Annexation // United States Magazine and Democratic Review. July-August 1845. – Vol. 17. – No 1. – P. 5–10 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://digital.library.cornell.edu/cgi/t/text/text-idx?c=usde;cc=usde;view=toc;subview=short;idno=usde0017-1>
21. *Phillips P.T.* A Kingdom on Earth: Anglo-American Social Christianity. – Philadelphia: University Park, Pennsylvania State University Press, 1996. – 303 p.
22. *Poole T.G.* What Country Have I? Nineteenth-Century African-American Theological Critiques of the Nation’s Birth and Destiny // The Journal of Religion. – 1992. – Vol. 72. – No. 4.

23. President Theodore Roosevelt's Annual Message to Congress, December 6, 1904 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545>.
24. *Spencer H.* Social Statics: or, The Conditions Essential to Human Happiness Specified, and the First of Them Developed. – New York: Robert Schalkenbach Foundation, 1954. – 430 p.
25. *Strong J.* Expansion under new world-conditions. – New York: The Baker and Taylor company, 1900. – 310 p.
26. *Strong J.* The New Era: Or, the Coming Kingdom. – New York: The Baker and Taylor company, 1893. – 398 p.
27. *Strong J.* Our Country: Its Possible Future and Its Present Crisis. New York: The American Home Missionary Society, Bible House, Astor Place, 1885. – 275 p.
28. *Strong J.* Our World: The New World Religion. New York, Garden City: Doubleday, Page & Company, 1915. – 291 p.

Надійшла до редколегії 29.11.2011 р.

Рецензент: *Ю.В. Бураков*, кандидат історичних наук, доцент, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Пытлевая Л.Ю.
ИДЕИ АНГЛОСАКСОНСКОЙ ИЗБРАННОСТИ В ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ ДЖОНА ФИСКЕ И ДЖОСАЙЯ СТРОНГА

В статье освещены главные черты и особенности трактовки идеи англосаксонской избранности в исторических исследованиях Джона Фиске и Джосайя Стронга. При анализе их произведений особое внимание уделялось вопросам происхождения англосаксонского преимущества, “избранности американской нации”, предназначению США сеять истинное христианство, морально-этическим основам американской внешней политики.

Ключевые слова: историография, англосаксонская избранность, Джон Фиске, Джосайя Стронг, христианство, экспансия, США.

Pytlevana L.
THE IDEAS OF ANGLO-SAXON SUPREMACY IN HISTORICAL RESEARCHES OF JOHN FISKE AND JOSIAH STRONG

This article elucidates the main aspects of John Fiske's and Josiah Strong's interpretation of the idea of Anglo-Saxon supremacy. Analyze of their works have been made with special attention to the questions of the origins of Anglo-Saxon supremacy, to American Exceptionalism, to strong belief that the United States had as its destiny the spreading the true Christianity through the world, to moral and ethic principles of the American foreign policy.

Key words: historiography Anglo-Saxon supremacy, John Fiske, Josiah Strong, Christianity, expansion, USA.